

№ 15 УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА № 15

І. Л. ПЕРЕЦ.

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

Переклад з єврейської мови

М. Зерова і Ол. Гера.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ.

Друга Радянська Друкарня. Пушкінська 4

Зам. 4205-1—10.000.

Д. В. Ц. Київ, 1920.

ТРИ ДАРУНКИ.

І. ВГОРІ КОЛО ТЕРЕЗІВ.

Колись, багато літ і поколінняв тому, десь упокоївся єврей.

Ну, що-ж упокоївся єврей—вічно ніхто не живе—творять над ним обряд... ховають його по закону...

Після похорону син читає поминальну молитву, а душа летить вгору—на суд перед Всевишнього судію.

Приходить вона туди, і вже стоять перед суддею терези, щоб зважувати гріхи й добрі вчинки.

І з'являється оборонець небіжчика, його бувший янгол-охоронець і став з білим, як сніг, і чистим мішком у руках—праворуч од терезів.

І з'являється винуватець небіжчика, його бувший янгол-спокусник і став з брудним та чорним мішком у руках—ліворуч од терезів.

В білому та чистому мішку—добрі вчинки, в брудному та чорному—гріхи. І висипав оборонець з сніжно-білого мішка на праву чашку

• терезів добрі вчинки—і пахнуть вони, як перфуми, і світяться, як зорі на небі.

І висипав винуватець з брудного мішка на ліву чашку терезів гріхи, і вони, не вам кажучи, чорні як вугілля і тхне від них—сама справжня смола та сірка!

Стоїть собі бідна душа, дивиться й дивується—ніяк не сподівалася вона „там“, щоб була така різниця межи „добром“ і „злом“. Там, долі, вона часто не розрізняла їх, приймала одно за друге.

А тарілки на терезах качаються поволі—вгору і вниз, то одна то друга. Стрілка вгорі дріжить, схиляється, то на волосок вправо, то на волосок вліво.

Тільки на волосок і то—поволі!

Простий єврей: без злих замислів, але й без саможертви. Малі гріхи, але й добродійність невелика. Дрібки, порошинки... Часом ледве схоплює їх око.

А проте, як подасться стрілка на волосок у-право, з небесного лона, чутно радість і веселощі; подасться—боронь Боже!—в-ліво, і пролітає сумне зітхання й досягає Святого Престолу.

А янголи сиплють помалу й уважно, дрібка за дрібкою, порошина за порошиною.

Але вичерпується й колодязь. Мішки порожні.

— Вже?—питає служник суду, такий само янгол, як усі інші.

Добрий янгол і злий янгол вивертають мішки: нема нічого. Тоді підходить служник суду до стрілки подивитися, як вона стала—на-право чи наліво.

Дивиться він і дивиться, і бачить таке, чого не було ще, одколи стоять земля і небо.

— Що так довго?—питає голова суду.

А служник запинаючись відповідає:

— Рівно!

Стрілка стоїть як раз посередині.

Гріхи й добрі діла важать однаково!

— Як раз рівно?—перепитують з-за столу Всевишнього Суду.

Знову дивиться служник і відповідає:

— Як раз!

Дивиться суд небесний і після наради виносять такий присуд:

— Як що гріхи не переважили добрих діл, не можна душу присудити до пекла.

І з другого боку:

— Як що добрі вчинки не переважили гріхів, перед душею не можна одчинити брами раю.

А тому: має душа блукати:

Нехай літає вона між землею й небом, аж

поки Господь не згадає про неї, не змилосердиться над нею, та не покличе її до себе—з ласки своєї.

І служник бере душу і виводить її.

Тужить душа, скаржиться на свою недолю.

— Чого ти плачеш?—питається він у неї.

— Не випали тобі радості і втіхи раю, так зате не зазнаєш горя і мук гевни.

Але душа не дається на потіху:

— Краще найбільші муки—каже вона—як ніщо! Ніщо—це найстрашніше!

Пожалів її служник суду і дав їй пораду:

— Лети—каже він,—душе, вниз і держись низько по-над земними селищами...

На небо—каже він—не дивись... Та й що ж бо побачиш ти на небі? Самі тільки зорі! А вони сотворіння ясні, але холодні, нема в них жалощів, не заступляться, не скажуть за тебе слова перед Господом...

Поклопотатися за бідну душу можуть тільки праведні в раю. А вони—слухай, душе, люблять дари, красиві дари. Така вже—гірко додав він—вдача теперішніх праведників. Літай же, душе, сказав він далі—низько по-над селищами землі, приглядайся уважно, як там живеться, та що робиться. А побачиш щось незвичайно гарне, красиве, лови його і підіймайся вгору; це буде подарунок праведним у раю.

І з дарунком в руках постукай і від мого імені говори з янголом, що при брамі. Скажи: я звелів.

— А як принесеш ти три дарунки, тоді сподівайся: відкриється перед тобою брама райської оселі. Праведні заступляться.

І говорючи так, він з жалістю випровадив її з неба.

.....

II. ПЕРШИЙ ДАРУНОК.

Летить бідна душа низько над оселями землі й шукає дарів для праведних в раю. Летить та й летить над селами й містами, де тільки живуть люде, між огняними промінями в спеку, в дощі—між краплями й струнами води, кінець літа—мі ж срібним павутинням, що висне в повітрі, зимою по-між сніжинками, що падають з високости. І все дивиться, все шукає.

А як побачить де єврея, то хутко-хутенько підлетить і загляне в очі: чи не ладен він на саможертву ради Святого Наймення.

Замріє десь огник крізь щілину у віконниці, підлетить душа й погляне: чи не виростають в тихій оселі запашні квіти Господні—добрі, святі діла.

На жаль!.. Здебільшого відскакує вона і од очей і од вікон—тремтяча, перелякана...

І коли так спливають місяці і роки, мало не

до розпуки доходить душа. Міста стали кладовищами, кладовища під хліба поорано, ліси порубані, каміння надбережне на пісок розмите, ріки течуть іншими коритами, тисячі зір поспадали з неба, мільйони душ злетіли вгору,— а милосердний Господь ще не зглянувся на неї, і незвичайно гарного вона ще не бачила.

І думає душа:

— Світ такий бідний, люде такі звичайні і такі сірі душею, добрі вчинки такі дрібні... Де ж тут взятися „незвичайному“?.. Вік блукати мені бідній, забутій...

Та ледве помислила вона так, як червоне полум'я ударило їй в очі. Серед темної морочливої ночі—червоне полум'я.

Озирнулася вона: з високого вікна виривається полум'я.

Розбійники напали на багатія, розбійники з масками на обличчях. Один держить смолоскип і світить; другий стоїть коло горла багатиря з блискучим ножем і все повторює йому: „тільки поворухнешся, жиду, кінець тобі: ніж пройде наскрізь!“ А решта одбиває скрині та комоди й грабує.

А єврей стоїть перед ножем і дивиться спокійно.

Не порушуються брови над ясними очима, ані одна волосина його білої по пояс бороди не

ворухнеться... Не його добро! „Бог дав, Бог взяв—думає він—нехай благословенно буде його святе Імя!“ „З цим не родяться і в труну з собою цього не візьмеш“—шопочуть його бліді уста.

І він спокійно дивиться, як одчиняють останню шухляду останнього комода і витягають звідти мішки з золотом і сріблом, мішки з камінням дорогим та дорогим начинням—і мовчить...

А може він зовсім одрікається од свого добра, щоб не було гріха грабіжникам?

Але раптом, коли злодії добрались до останньої схованки і витягли звідти маленький мішечок, останній, найпотемніший, — він забувається, тремтить, його очі поломеніють, рука простягається, щоб оборонити. І хоче він крикнути:

— Не займайте!

Але замість крику бризкає червоний промінь крові—ніж зробив своє...

Це кров серця, і окропляє вона мішок!

Він падає. І хутко розбійники рвуть мішок,— отут-то буде що найкраще, що найцінніше.

Але вони тяжко помиляються; задармо пролили вони кров: не срібло і не злото, не дороге каміння лежало в мішку—нічого такого, що дорогим та цінним вважається на цім світі!

Там було трохи пороху, пороху з святої

землі для могили... От що хотів урятувати багач од чужих рук і очей і що окропив своєю він кровю...

Вхопила душа скривавлену грудку святої землі і з нею явилась перед небесною брамою. І перший дар було прийнято.

.....

ІІІ. ДРУГИЙ ДАРУНОК.

— Памятай—крикнув у слід янгол, зачиняючи за душею браму—ще два дарунки.

— Бог допоможе— з надією мислить душа і з радістю кидається вниз.

Але радість її згодом потьмарилась. І знову миняють літа за літами, і нема незвичайних діл.

І знову посідають її смутні думки.

— Живою криницею вибився світ з Господньої волі і тече і тече все далі в віках. І що далі тече, тим більше землі й пороху вбирає в себе. Все мутнішою й бруднішою стає вона; менше дарунків знаходиться в ній для неба. Дрібнішають люде, дрібнішають добрі вчинки, непоказніші стають гріхи: діл та вчинків і оком не вхопиш.

„Коли б Господь—думає вона далі—звелів одразу зважити добрі вчинки й гріхи всього світу, то й тоді стрілка на терезах ледве закача-

лась би, ледве—ледве затремтіла б. І світ так само не може—ні вгору, ні вниз... І він блукає межі ясним небом і темною безоднею... І оборонець з винуватцем вічно боролися б, як борються тут світ і темрява, тепло і холод, життя і смерть.

„Дріжить світ і хитається, і не може ні знятися вгору, ні впасти додола, і тому вік будуть весілля й розлуки родини і похорон, бенкети і поминки, любов і ненависть... вічно.. вічно...“

Раптом почулися звуки сурем і тулумбасів...

Глянула душа вниз—німецьке місто (розуміється середньовічне); ріжнокольорові дахи з заломами оточають площу перед магістратом і ріжноманітною, перісто-одягненою юрмою гуде весь майдан; повно голів по вікнах; люде лежать скрізь на дахах, де-хто забрався верхи на балки з-під покрівлі й балкони виповнені людьми...

Перед будинком магістрату стоїть стіл, вкритий зеленим сукном з золотими китицями й бахромою. За столом сидять члени магістрату—райці—в оксамитових убраннях, з золотими застібками, в соболевих шапках і білими перами на брилянтових запонах, і на почесному місці сидить сам бургомистр. Орел витає над його головою.

Осторонь — звязана жидівська дівчина; по-

близу десять слуг ледве стримують дикого коня. Бурмистер встав і тримаючи в руках вирок обвинуваченої жидівської дівчини, звертається до люду:

— Ось ця жидівка, ця жидівська дівчина, вчинила тяжкий злочин; такий великий злочин, що сам Господь, як не велике його милосердя, не міг би їй простити.

Вона вибралася тайкома з гетто і пройшла-ся в останнє наше велике свято по наших чистих улицах...

Безсоромними своїми очима заплямувала наш святий похід і зганьбила святі наші образи, що їх несли ми з побожними співами і звуком сурем по вулицях.

Своїми проклятими ушима вона набіралася співів наших невинних білоубраних дітей і брязкіт святих тулумбасів. І—хто знав?—може нечистий, нечистий діявол, взявши на себе образ жидівської дівчини, дочки проклятого рабина, діткнувся нашої святині і опоганив її!

Чого бажав він діявол в цім прекраснім образі? Бо ж не можна перечити: вродлива вона, вродлива, як тільки може бути діявол. Погляньте тільки на її зухвало-промінні очі з-під лагідно спущених повіків... Погляньте на алебастрове обличчя, що за довге сидіння в острозі, тільки поблідло, але не потьмарилось. Погляньте на її

пальці, її тонкі довгі пальці на руках—сонце світить крізь них!.. От чого бажав диявол. Він хотів одтягти душу од побожного екстазу під час походу... І йому пощастило!..—Погляньте, яка ж красуня!—скрикнув лицарь, син однієї з найшляхетніших наших родин... Цього було вже занадто. Вояки з списами завважили й схопили її. Він навіть не пробував опіратись, цей диявол. Та й як же: вони були чисті, омиті з гріхів, і він не мав влади над ними...

І от до якої кари присудили ми диявола в образі жидівської дівчини. Ми ухвалили:

Привязати її за волосся, за її довгі диявольські коси до хвоста ось цього дикого коня...

Нехай біжить кінь і тягне її по вулицях, якими ступала її нога, всупереч нашому святому закону...

Нехай кров її обризькає й омив те каміння, яке запоганила вона своїми ногами!..

Дикі вигуки радощів вирвалися з усіх уст довкола. Коли ж хвиля радості впала, тоді спитали засуджену на смерть: чи немає в неї якого останнього бажання?

— Єсть—одповідає вона спокійно—кілька булавок прошу я!

— Вона збожеволоділа од жаху!—думують члени магістрату.

— Ні—з холодним спокоєм відповідає вона.
Це й всть остання моя воля й бажання.

Волю її було виконано.

— Тепер — наказує голова суду—в'яжіте її!..

Підходять вояки з списами і тремтячими руками прив'язують довгі коси рабинової дочки до хвоста дикого коня, якого ледве-ледве могли втримати.

— Розступися!—наказує голова суду юрбі на майдані. Починається метушня. Люд розступається, тулиться до стін. І всі підводять руки, в кого—батіг, в кого—лозина, в кого—хустка, всі лагодяться гнати дикого коня; у всіх затавне дихання, горять обличчя, очі облищать.

І серед метушні ніхто не помічає, як засужена помалу нахиляється і приколює край своєї одежі до ніг, глибоко-глибоко всажуючи шпильки в тіло—щоб не оголилося воно, коли кінь потягне її по вулицях...

Помітила це тільки мандрівниця-душа.

— Пустіть коня!—дав наказ голова суду. І слуги одскочили од коня. І враз вирвався він. І враз вирвався з ним крик із усіх уст. Миготять, свистять в повітрі нагайки, лози й платки, і дико-переляканий мчить кінь по базару, по вулицях, переулках, геть, геть із міста.

І душа, мандрівниця, вже витягла скрівавлену шпильку з ноги засудженої й знялася вгору.

— Всього ще один дар!—потішає її янгол,
що при брамі.

.....

IV. ТРЕТІЙ ДАРУНОК.

І знов в долину летить душа, тільки один
ще дар їй потрібний!

І знову минають місяці і роки. І знову роз-
пука повиває її. „Світ, думає вона, став ще
дрібязковіший. Ще дрібніші люде, ще дріб-
ніші вчинки... як добрі, так і злі“.

А одного разу вона подумала:

— Коли б Господь, нехай благославленно
буде Його Імя, надумався коли-небудь зупинити
і кінець-кінцем судити весь світ, як він єсть,
одразу. І став би з одного боку оборонець та
й почав би сипять з мішка дрібки й порошинки,
а з другого боку—винуватець став висипати свої
пісчинки та крупки, то це довго тяглося-б так
довго, аж поки спорожніли б мішки... Так ба-
гато дрібних діл, так багато...

Ну, а коли б мішки спорожніли, що тоді?
Стрілка напевне стала б по середині!

При таких дрібних ділах, при стількох дріб-
ничках ніщо не може переважити... Та й як пе-
реважити?

Ще соломинка, ще пірїна, ще порошинка
і ще пісчинка...

І що зробив би Господь? І що присудив?
Знову—хаос? Ні,—гріхи не переважають
добрих вчинків...

Спасення? Теж ні,—добрі вчинки не перева-
жують гріхів...

Так що ж?

Іди далі—сказав би Господь.—Літай знову
між пеклом і раєм, любовю й ненавистю, сльо-
зами жалю й парою крові, між колисками й тру-
нами... Далі... далі...

Але мандрівній душі суджено було поря-
тунок. Од прикрих дум відкликав її гук барабану.

Де вона, коли?

Вона не вгадав ні місця, ні часу...

Тільки майдан перед в'язницею бачить вона.

По залізних ґратах, по маленьких вікнах
протяглися, граючись, проміні сонця. Переходить
додолу на багнети прихилених до стіни руш-
ниць. Салдати дістали до рук пруття.

Двома довгими рядами поставили їх: будуть
гнати „крізь лави“.

Кого?

Якогось жидка, в порваній сорочці на ви-
снаженім тілі, з ярмулкою на півоголеній голові.

От його виводять.

За що присуджена йому така кара? Хто

знав? Давні то діла! Може, за крадіжку? Може, за грабунок або розбишацтво. А може й накле...

Це ж давно було!

А салдати посміхаються й думають: „Для чого нас нагнали й поставили стількох? Та ж він і половини не знесе!“

Але от штовхнули його між ряди. От він іде... І він іде прямо, не спотикається, не падає. Приймає удари і виносить їх.

Лють розбірає тоді салдат, він все ще йде! Він іде!

І пруття свистять в повітрі як чорти, оповивають тіло, як змії. І кров з виснаженого тіла бризкає та й бризкає, не перестає бризкати.

— У-а! У-а!

Раптом один салдат влучив надто високо і збив засудженому ярмулку. Через кілька кроків це завважив засуджений. Він робить рух, ніби обмірковуючи й рішуче йде назад: він не піде з непокритою головою! Він вертається до місця, де лежить ярмулка, нагинається і підіймає її і знову йде далі—спокійний, облитий червоною кровю, але з ярмулкою на голові. І так іде, поки не падає.

І коли він упав, підлетіла душа й схопила ярмулку, що коштувала стількох зайвих прутів і полетіла з нею до брами неба.

І третій дар так само було прийнято.

І праведні заступилися за душу: брама раю після трьох дарунків розчинилася перед нею.

І з високого престолу було сказано:

— Справді, прегарні дарунки, на вдивовижу гарні... Користи з них нема, для вжитку не годяться, але для прикраси—яка розкіш!

„ВВАЖАЙ, ІЗРАЕЛЮ“...

В Томашові—маленькім польськім містечку, що стоїть на галицькому кордоні—одного прегарного, ясного дня з'явився молодий хлопець-бідар, про якого ніхто не знав, звідки він, хто він, де днює він і де ночує, і який тільки коли не коли приходив і просив їсти.

Ну, що ж—„всякому, хто простягає руку“—треба дати. До того ж і хлопець не брав нічого—ні грошей, ні страви, самий тільки сухий хліб. Тому й поготів не годилося розпитувати: їсти хочеться всякому живому сотворінню. А проте люде завважили, що хлопець якийсь чужий. Очі його, здається, дивляться далеко-далеко, а що в нього перед носом, того він не бачить; його уха постійно рӯхаються, так, як у де-кого брови, ніби він якісь голоси ловить у повітрі,—хоча б навколо було тихо, як у домі молитви, перед звуком сурми. І тому, що він ніби бачить і чує так далеко, він раз-у-раз задуманий. Коли його питають про щось, він прокидається, ніби душу його покликали з того світу. І коли одповідає він, то говорить: „так“

або „ні“; інакше—заплутується у власних словах, як у сіті, на чолі виступає піт, і ніби-то не сила йому визволитись

Траплялось часом, що якийсь господар чи господиня надумуються використати хлопця, послати його до якогось в тій або іншій справі. Тоді він пропадав на кілька днів, а потім приносив відповідь несподівану й непевну. І все те—крий, Боже!—не через лінощі, а через свою задуманість.

— Ну, що застав ти такого-то дома (того, куди його посилали).

— Тільки сьогодні.

— А досі?

Виявлялося, що йдучи до тих, куди його послано було, він надибав по дорозі мишенятко. Мишенятко жалістно попискувало, мабуть, не могло натрапити на свою нору... А далі до нього озвався згори якийсь птах, і він поспішив за ним—і таке інше,—отже тільки сьогодні прийшов він туди, куди йому було треба. Йому одповіли... але що відповіли йому, він або забув, або переплутав, або, може, і з самого початку не зрозумів; і все вийшло якось навиворіт... І наївно посміхаючись, простягає він суху руку за шматком хліба—за всі ці дні у нього нічого не було в роті.

*****

В бідному містечку, де довгими літніми днями, робити нема чого, сидять господарі коло вікон, позіхають, поглядають на базар, а ну-ж чи не трапиться хоч там чогось вартого уваги. Отак стоячи коло вікна, побачив один господар зайшлого і вбогого хлопця і покликав його до себе—робити все одно нема чого, всі мухи половлені й передушені; ну, так він почне його розпитувати.

— Зайди лишень, хлопче, до хати.

Але юнак похитує головою: він не хоче.

— Чому?

— Так,—говорить він.

Засміявся хазяїн, не лінується, виходить з хати до хлопця, сідає на порозі й починає:

— А як звать тебе, хлопче?

— Як мене звати?—повторює за ним юнак— Аврам! Здається, що Аврам? так, Аврам!

— Як? ти непевен?

Ні, він ніколи не знає напевно, хіба можна бути певним? Так багато на світі такого, що тільки здається. Сміється хазяїн.

— А призвище твоє як?

Але що до призвища,—хлопець не має ніякого поняття. І він наївно перепитує, невже й воно потрібне.

А хазяїн йому говорить:

— Авжеж! Аврамів може бути багато, легко переплутати...

— Ну, так що?

— А чий ти єсть, хлопче?

— Пан-отців.

— А як звати твого пан-отця?

— Так Отцем і звати.

— А де ж живе твій Отець?

— Там, де і твій живе! І Аврам підносить палець вгору, показуючи на небо.

— Молодець удався, що й казати!—посміхається хазяїн і знову питає:

— А другого батька в тебе немає?

— Нема.

— А мати?

— Хіба треба?

Сміється, за боки береться хазяїн, а хлопець питає:

— Я можу іти?

— Зараз, зараз!—одповідає господар, розстаючи од утіхи:—А звідки ти прийшов, такий розумний?

— З села.

— А як зветься те село? Де воно?

Цього хлопець не знає.

— А далеко звідси?

Далеко. Він ішов, і йшов, і йшов...

І юнак стільки разів повторює слово: „йшов“,

що вже й язик в нього заплітається, і тоді він кінчає: „і ще йшов!“

— Скільки днів і скільки ночей?

Він не рахував.

Надумався господар спитати:

— А молитися ти вмієш?

Молитись?! Хазяїн повинен був пояснити йому, що то значить: „молитись“. Аж по дев'яти мірах хазяїнової мови, догадався хлопець, що „молитися“, то значить: розмовляти з Отцем.

— Атож, атож!—ствержує хазяїн, і йому здається, що в нього, в середині все перевертається од сміху.

Юнак знає молитву: „Вважай, Ізраелю“.

— А хто навчив тебе?

І юнак оповідає, що коли він ішов до містечка лісом, зустрів він одного дуже старого чоловіка. І той чоловік сказав йому, хто його Батько, і навчив з ним розмовляти, а саме говорити: „Вважай, Ізраелю!..“ І хоча він не розуміє, що то говорить він Отцеві, але той дід запевнив його, що Отець ці слова розуміє, і вони подають йому втіху.

— А коли ж ти говориш з Отцем?

— Двічі на день.

І при тому він грає.

— Ти граєш? На чому?

— А на чому трапиться.

Він жив грибами. А так принаймні знається на грибах!

— А раніш, на селі?

— Тим, що люде давали?

— Хто давав?

Селяне, селянки, навіть піп і шинкар.

— Що-ж вони тобі давали?

І хазяїн затаїв віддих. От тут, як шило з мішка, виявиться неправовірність хлопця.

А хлопець наївно відповідає, що давали всього: і капусти, і борщу, і мяса, і хліба,—але він їв самий хліб, решту він брав і розкидав пташкам.

— А чому ж самий хліб?

Так. Він любить самий лише хліб; нічого іншого він не любить.

Про те, що він їсть, його спитав і дід у лісі. І коли він сказав, що він їсть самий хліб, той дід сказав, що любить його за те. І він надгородив його, навчив розмовляти з Отцем, і діда того він так любить, так любить. І так поважно читає він „Вважай, Ізраелю!“ тому, що так велів йому дід...

А хазяїн все веде свій допит:

— А коли б той дід наказав тобі красти?

Він би крав!

— А грабувати?

Він би грабував. Але він ніколи не накаже такого. Він добрий, той дід...

— Але все таки, коли б дід наказав тобі вбити людину?

Він убив би.

— І ти б не побоявся свого Пан-отця?

— А чому ж я маю Його боятись?

— Він може покарати.

І в перший раз лице юнака усміхнулося.

— Жартуєте: Отець не карає.

На той час покликано до передвечірньої молитви. Хазяїн пішов до школи, щоб у перерві між передвечірньою й вечірньою молитвою розказати, як розумно допитував він юнака.

*****

Ця розмова мабуть довго була б для містечка подією, коли б не інша пригода.

Містечкова громада мала свого оркестра: дві скрипки, флейта, кларнет, тулумбаси, а до всього того, як водиться, контробас. Бідний оркестр, грає на жидівських заручинах та весіллях, збирає копійки в Пурим і Хануку; а часом, як усі інші оркестри розібрані, його запрошують грати на балі до дрібних панків. Особливої премудрости музики не виявляють.

І от сталася така пригода. Зімового досвітку однієї п'ятниці вертається оркестр з панського балю. Всі йдуть веселими ногами; випили мало

не на тще серце, а як християнської граві
їсти не можна, то закусували самим хлібом.
Ідуть всі нарізно, наспівують, кричать, спере-
чаються. Контробас, що несе найтяжчого стру-
мента, волочиться позад усіх, ледве виволікає
ноги з глибокого снігу—він уже старий і слабо-
силий. Як не кричить він, як не просить, як не
благає, щоб не бігли од нього, ніхто не слухав.
Весь натовп бреде нароздріб, жартують, пере-
кидаються лайливими словами: ніяк не можуть
розділитися грішми. До того ж, сказано вже,
усі не зовсім тверезі... А тим часом розгулялася
негода; повіяло снігом... Люде наддали ходу;
вітер протверезив їм голови—вони побігли. До-
бравшись до містечка, всяк поспішив до своєї
оселі, упав до ліжка і заснув, як мертвий. Але
довго спати не довелось: бас не прийшов до
дому. Метнулася його жінка по музиках, голо-
сить, тягне з постелі: де чоловік, де мій чоловік?!

П'яні від вина, приголомшені сном, музики
доходять до свідомости, догадуються, в чім
справа; жах розбірав їх—побігли шукати баса;
а тут ні дороги, ні стежини—всюди білий рівний-
рівний саван—свіжий невинний сніг. Як тут знайти,
де лежить бас.

Так і вернулись ні з чим. Одна тільки надія,
що, може, бас догадався і потрапив до якогось
фольварка.

Минає день і ще день. Мороз подався, сніг напів розстав; і от у п'ятницю, саме як люде йдуть до лазні, поїхали до містечка і спинилися на базарі селянські сані, на санях замерзлий бас. Небіжчика зразу ж обмили і поховали до вечора, ледве управились до суботи... боялись, що дізнаються і різатимуть.

На другий день удова не дає в школі розпочати читання тори: п'ятеро маленьких гробачків зосталося після баса. В суботу ввечері—збори. Кличуть музик. Але вільних прибутків громада не знайшла: порішили, щоб музики обходились без баса, а вдові виплачували його пай; але музики кричать: „ні! незгода!“ Оркестр без баса—та це ж зовсім не оркестр. На жидівських святах, за дозволом громади, ще можна було б обійтись, але пан без баса і до танцю не стане. Рабин почав доводити, що рятунок єврейської душі важливіше панського танцю, але музики завважили, що рабин—нехай вибачає—в музиці їм не указ. Піднявся гвалт, крики, зухвальство!

А тим часом господар, що так мудро допитував хлопця, ударив рукою по столу.

— Тихше, панове громадо!

Він має готову пораду: він має хлопця, що дуже охотиться грати на контробасі і напевно вміє. Нехай видадуть за нього вдову, — то й вовк

буде ситий і вівці цілі; до того й громаді все це не стане й копійки...

Дуже можливо, що господар гадав тільки пожартувати, але рабин і громада з одного боку, музики з другого, ухопилися за цю пораду, як той, хто тоне, за дошку. Вдова погодилась, хлопець Аврам так само. І того ж таки місяця справили весілля.

Так несподівано придбав Аврам жінку, п'ятеро дітей зразу і баса з смичком.

З жінкою він живе в згоді: додому він не з'являється; ночує за дверима; цілими днями десь пропадає. Хиба трапиться в містечку свято, або баль у пана,—тоді він грає. Дойме його голод, постукає до жінки в вікно, подасть вона окраєць хліба, і він знову щезне, аж поки не захоче їсти. Допитують басиху сусідки, як їй живеться. Сміється: краще і не треба! Чого ще бажать їй, старій жінці? Він не їсть, не пе; поганого слова їй не скаже; з оркестром рахується вона, його заробіток видають їй на руки... Чого ж їй не став?

І Авраму, очевидно, теж добре. Спочатку він сильно терпів від музик: він ніяк не попадав в такт, бас грав своє. Музики вже й грать перестануть, а Аврам поважно веде свою партію, ніби приграє якомусь іншому оркестрові, що грає десь далеко-далеко і що чути його тіль-

ки йому самому. Але з часом до цього звикли. Коли грали в панів, то вже знали, що робить: коли пєса кончалась, хтось з музик хватив за смичок і придержував. А на єврейських весіллях, то іноді зумисне попускали Аврамові грати, а гості сміялись. Так і веселили добрих людей, особливо за великою вечерею!

Громада, звичайно, була задоволена з Аврама. Тихий, чистий, сидів він завжди лицем до стіни, спиною до людей, щоб ненароком не глянуть на жінку... На весіллях нічого в рота не брав: у нього свій шматок хліба з собою. Ніхто не бачив навіть, коли він його їв; крім того він цілий рік заступав обовязки синагогального стукача.

А це тому, що він мав звичай тричі на день грати на басу своє: „Вважай, Ізраелю!“ Вранці, як сонце сходило, ввечері, як воно заходило, і опівночі. Удосвіта і ввечері він грав на луках за містечком, а опівночі на базарі. І звуки його баса розпливались в мовчанні матері-ночі, вривались через ворота, двері та віконниці, у хати й серця. І в цих звуках було щось наївно-глибоке і ті, кого не будив молоток синагоги, і ті навіть прокидались од звуків—бу-бу, буу-буу! І мимоволі підіймалися люде з ліжка для служби Господу, світили свічі і поспішали до опівнічної молитви.

Иншого разу бувало панок кидав свою панну серед танцю, підбігав до Аврама і драв його за пейси за те, що грає не в такт; громадяне на святах сміялися з Аврама, але весь рік, як прокидалися од його контрабаса до опівнічної молитви,—зітхали і говорили:

— Немудрий він бідолаха, але в його звуках щось є, щось повинно бути.

А де-хто додавав:

— Бідна, німа душа. Хоче промовити до Господа, і нема в неї иншої мови.

*****

Одного разу, відбулося в Томашові знамените весілля, таке весілля, яке буває раз на століт. Та й справді! Старшина Люблинської громади видавав свою дочку за сина Краківського рабина, а Томашів як раз на півдорозі між цими двома містами.

Люблинський старшина бажає ушанувати краківського рабина, нехай знає він, з ким поріднився.

Наказав викотити з льоху бочку червінців на весільні видатки, і наперед послав людей до Томашова, щоб приготували все по-королівськи, так як воно й личить люблинському багатієві-старшині, якому випала честь посвоячитися з краківським рабином.

Приїхали люблинські люде до Томашоваї—перше діло—почали шукати місця для весілля; будуть гості з Люблина, з Кракова та й місцевий, томашівський люд. Понаїздять багатирі, домовиті господарі, славетні люде, учені, рабини й судді...

І три оркестри будуть грати. Люблинський оркестр, краківський оркестр, та й томашівці не хотять поступатися.

Осторонь, мало не за містечком, стояла величезна шопа, де взімку сушаться купецькі дрова, — тепер вони на Вислі й пливуть до Гданська. Найняли люблинські люде ту шопу, як Ноїв ковчег завбільшки, наказали розмалювати її знадвору всякими картинами, оббили її з середини, як кущу, дорогими килимами, розставили столи з одного кінця ковчега до другого кінця ковчега, окремо для чоловіків і окремо для жінок, прикрасили стіни шанделями й паперовими ліхтариками—то-то розкіш для сорока десятків гостей. І входи поробили; окремо для жінок, окремо для служників, окремо для музик, а посередині великі ворота, з вінцем Тори у-горі—для краківського рабина і інших гостей...

І день весілля прийшов. Гості все їдуть та ідуть; розташовують їх по хазяйських домівках. І всяк уважає те за найбільшу честь для себе

і поступається гостеві найкращою кімнатою. А коли гості сіли за велику вечерю, коли свічі порозгорялися в шанделях та паперових ліхтарнях, коли засяяло дорогоцінне каміння в серезках та на чолах у жінок,—тоді Ковчег виповнився світлом святої Тори—краківські та люблінські учені; томашівські—посередині... А на чолі зібрання краківський рабин.

З'явилася ціла лава служників з рибою на великих полумисках; задзвеніли срібні ножі та виделки; чути гомін за жіночим столом; спливає він в учену розмову за столом краківського рабина—і все те уривається з голосною „веселою“ музикою... Три оркестри!.. Грім іде, дріжать на radoшах огники по столах, і кругом—по стінах; а краківський рабин обперся на спинку свого крісла і не втіху.

Він був великим знавцем музики...

Од „веселої“ музики перейшли на „валашську“, навіть не перейшли, а перепливли—такий непомітний був перехід—тече, пливе валашська мелодія. Грає краківська скрипка, словами промовляє, розкриває серця й западає в них... І три оркестри підримують її.

І здається, ніби вода тече, ніби Висла та розлилась, сьє і колихається, гомонить і тремтить на честь нареченого і нареченої, на честь краківського рабина і дорогих гостей; а над

рікою літає диво дивне — літає пташка, грає-співає солодко-солодко, на голос тихої та сумної молитви. Раптом переривають її вигуки, високі й радісні звуки і знову спадають до тихої сумовитої молитви: — правда, радість велика, але ж не можна забути про вигнання, про блукання Шехини... — та й знову вигуки радощів: все таки — таке весілля, збір таких учених, і краківський рабин на чолі!.. (компонував музику люблинський кантор...)

І раптом оркестр підіймається високо-високо, всі струменти грають, все голосніше й голосніше, вгору, вгору, ніби переходять з одної ступені до другої, все гуде, все танцює, все сяє і раптом усі уриваються... ніби струни на всіх струментах відразу полопалися... Тихо, і серед тиші чутно тільки: „Бу! бу! бу-у!“

Один Аврам грає далі; всі очі обернені на його плечі, — тихо, ніхто й бровами не рушить, тільки Аврамова рука ходить і тягнеться і веде за собою смичок:

— Бу, бу, буу, буу!..

Це — музики нарочито підстроїли таку штуку, щоб розсмішити гостей...

Але їм не пощастило.

.....

Дивляться музики і ждуть, що от-от при-снуть усі сміхом, але всі дивляться на Аврама,

переводять очі на краківського рабина; в його присутності ніхто не посміє сміятись. Обличчя збіраються в зморшки, кривляться губи, сміх випірає з очей, але глянуть на краківського рабина і ждуть. А краківський рабин сидить, оберся високою хутряною шапкою на спинку свого крісла, брови нависли над очима,—чи не задрімав він, краківський рабин?

А бас все виводить:

— Бу, бу, буу, буу!..

Моторошно став людям.

І раптом всі очі перебігають до краківського рабина, до середніх воріт.

За ворітьми гомін, чутно кроки.

Служники підбігають, одчиняють ворота і, перелякані, кричать:

— Ні, ні! Для вас, для старців, буде окрема вечеря!

Ясно, що бідарі хотять увійти. Краківський рабин підводить очі, хоче щось сказати; мабуть, накаже пустить, що ж має він робити?

Але тієї ж хвилини в воротях з'являється дід, у подраному каптані, з розпатланими сивими пейсами й бородою, старець як усі старці, але очі глядять з величністю короля, і рухи руки—королівські. Перелякані служники відступають перед його поглядом; неохоче, з великою пошаною одчиняють ворота; він маха

рукою, і вони несамохіть розступаються і дають дорогу..

І дід в лохміттю старця з старців, але з королівською поставою і поглядом, увіходить в ворота, за ним цілий натовп старців. Він доходить до середини шопи і там зупиняється, за ним довгою лавою став стареча братія. Всі вражені, всі дивляться мовчки.

Краківський рабин теж мовчить. Тільки Аврам веде своє; і всім видко, як дріжить його зігнута спина, як рука водить смичком взад і вперед, і бас зворушливо й поважно стогне:

— Бу, бу, буу, буу!

*****

І старий король в старечому лахміттю, за кілька хвиль, одкриває свої уста—гості нахиляються наперед, через столи, інші то зовсім виходять з-за столів, але без гуку, на вшпиньках ніби магнітом тягне їх до старечих уст, до тих уст привязано всі очі.

І старець говорить одно слово: „Північ!..“

— Рабине з Кракова!—каже він далі.—Аврам грав на опівнічну молитву. Ви не вірите, краківський рабине, так ви почувте. Ради високої чести—почути, як Аврам грав на опівнічну молитву, судилося вам, щоб ви засватали за свого сина дочку люблінського старшини—і щоб То-

машів був вам на півдороги. Ради вас почують і інші, але не всі так, як ви. Ви знаєтесь на музиці.

— Бу, бу, буу, буу!—грає своє Аврам. А на-товп, захоплений, ніби заворожений, мовчить. І дід-старець підіймає праву руку, подає знак дахові, і дах розійшовся, півдаха направо, півдаха наліво, як крила кущі.

Показується небо,—зоряне, искряве небо. Над дахом, що розійшовся, пливе місяць. Тихо проплив він. І от як він проплив, старець ще раз підносить руку, і розверзається небо. Пливе на висоті море самородного світла, і в цьому світлі, що тремтить і хвилює, чути, як співають і грають—то хори небесні творять опівнічну молитву; янголи-співці співають, янголи-музики грають і всі ведуть одну мелодію, і бас Аврама приграв їм, пливе в одному співі світла, що колихавься, і підіймається і дріжить в висоті.

І в тремтінні застигли всі гості.

*****

І ще подав знак старець, і замкнулося небо; припинилася гра; зорі пливуть і моргають і дріжать, немов від тихої та сумної радості...

І ще один знак подає старець, і обидві половини даху спадають знову і змикаються. Всі

закам'янили, сидять, ледве дишуть, тільки бас Аврама все тягне:

— Бу, бу, буу, буу!

І раптом смичок і бас випадають йому з рук. Він встає, повертається лицем до люду й починає: „Вважай, Ізраелю, Господь Бог наш, Господь Єдиний!..“ І проказує це на той самий мотив, що грали в небесах.

Скінчив і впав непритомний...

Дід підхопив його.

— Віднесіть його до богадільні—наказав він слугам.

Слуги взяли його й винесли...

— Рабине з Кракова!—сказав дід після того, як Аврама винесли—не на весілля приїхали ви, а на похорон. Аврама покликано до небесного лона, там не ставало баса...

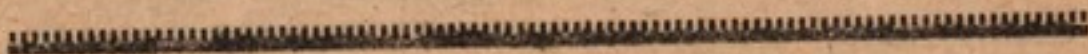
І дід щез з усіма старцями...

Так воно й сталось.

Аврам-бас другого ж дня вранці упокоївся у домі молитви, і краківський рабин з усіма гостями були на похороні.

А старець той, як повідають, був сам ребе Лейб-Сорес...

Дуже можливо...

ДИВА НА МОРИ.

В землі Голяндії, в напіврозваленій хатині на березі моря, так само жила „німа душа“— єврей-рибалка Сатя. Імя те може було дано по його прадіду Саадії, але він про те не знав. Він взагалі мало що знав про єврейство. Споконвіку рибалка, він дні й роки пробував на морі. Всього одним одна єврейська сімя серед багатьох не єврейських... що він міг знати? Сатя ловить рибу, його жінка плете волоки та порав'ється по хазяйству, малі діти качаються по піску та шукають бурштину... То ж коли виїде Сатя на море та почнеться буря, і небезпека почне грозити рибалці, то ні сам він—на морі, ні його сімя—дома не вміють навіть „Вважай Ізраелю!“ Сатя мовчки поглядає на небо; його жінка рве на собі волосся, кидає розгнівані погляди вгору, до розгніваного темного неба, а діти падають на пісок і разом з другими дітьми волають:—„Санта Марія, Санта Марія!“..

Та й звідки їм було знати більше? Пішки ходити до сусідньої громади—далеко. Їздить—

сімї, що ледве заробляє на хліб—невозмога. Та й море до того ж держить при собі... Батько Саті, дід Саті і прадід його загинули в морі. Але таку вже силу таїть воно в собі, те море: воно найстрашніший ворог людини й дуже часто лукавий ворог, і все таки його люблять, і тягне до нього людину, немов би магнитом. І не можна одірватись од нього: і хочеться жити на ньому і загинути в ньому.

.....

Один тільки єврейський звичай заховала сім'я—Судний день, Йом-Кіпур.

На передодні судного дня рано вранці вибіралася найбільша рибина. І вся сім'я йшла з тією рибиною в город і оддавали рибу громадському різникові, в котрого і розговлялись після посту.

Весь Судний день сім'я перебувала в Голландській молитовні, прислухалась як хор співає, як орган грає, як кантор щось говорить по своєму... Розуміти вони не розуміли ні єдиного слова: дивилися тільки на Святу скинію та на проповідника в вишиваній шапці, коли золота шапка вставала, і вони вставали і коли золота шапка сідала, сідали й вони. Инколи, бувало, задрімає Сатя од утоми, — тоді сусід ліктем будить його, коли треба вставати. З цього й складався весь їх судний день. Що це день

Небесного Суду, що риба в воді тремтить, і— що на небі робиться, про те Сатя не знав. У нього просто був звичай: в Судний день слухати хор і орган, не ївши, а після „ключевої“ молитви (він навіть не знав, що ця молитва називається „ключевою“) ішов він до різника вечеряти... Сам різник знав теж небагато, мало чим більше од Саті. На те й Голяндія!

Зараз же по Чорній каві його жінка й діти вставали, прощалися з різником і його родиною і побажавши одно одному щастя в новому році, йшли пішки вночі до моря. Не „до-дому“ говорили вони, а „до моря“.

— Як же так? Та ви ж города ще не бачили?—говорять, бувало, різник та різничиха.

Кривиться Сатя:

— Город?!

Сатя не говіркий, море навчає мовчати. Сатя не любить города. Тісно, без повітря, без неба. Тільки смужка од даху до даху. На морі ж простір... дихається там...

— Та ж воно ваш ворог, ваша смерть!— пробують переконать його.

— Але ж хороша смерть!

Сатя хоче скінчити свої дні так само, як скінчив його батько й дід,—щоб море поглинуло його, здорового,—не хворіти, не подихати поволі на ліжку... Слухати, як плачуть, а потім бути за-

копаним... в морську землю—бррр!.. Холодом подихає на Сатю, тільки згадає він про такий похорон...

А там вся сімя пішки йде до дому, до моря...

Йдуть всю ніч і ледве почне займатись на світ, ледве помітять золотий відблеск піскового берега і блисне перед ними дзеркало моря, радість виповнює їх і вони бють в долоні..

Жених не радіє так своїй нареченій.

І так минає рік за роком.

Міняється рибалка, рідше міняється різник, звичай зостається звичаєм.

А весь той звичай складається з посту, хора, органу, великої риби за вечерею після останньої молитви, прощання і взаємних побажань..

Все це вкупі єдина нитка, що вяже Сатю з єврейським світом.

*****

І одного разу, в п'ятницю—став світ світати... Море зтиха прокидається. Воно ледве дише, ледве чутно його буркотання, воно ліниво потягується, марить,—воно ще заспане... Де-не-де в блакитній далечині затремтить двоє білих крил, птах щось прокричить там... і знову тихо... Тихі відблиски літають по морю, золоті латки перебігають по жовтому піску, зачинені стоять ще ри-

бальські хижі на березі.. Тільки ~~одн~~ ~~двер~~ риплять: виходить Сатя.

Сьогодні переддень Судного дня. Побожне й поважне обличча в Саті, тихо світяться його очі і він виходить на боже діло, ловити рибу для святого дня.

І підійшовши до човна, береться він за ланцюг, що держить човен при березі. Ланцюг гремить. справа і зліва чути голоси:

— Не треба! Не треба!

Це кричать сусіди, повисувавши голови з маленьких віконечок.

Спокійно і тихо лежить далеко й широко розкинене море,—злите з краєм свіжого, передранішнього - радісного неба... Ледве дихає воно, море, ледве морщиться воно коло берегів, і як у ласкавої бабуні перебігають світло-блискучі усмішки між його зморшками... І щось шепоче воно; чарівну казку розказує море розкиданим, довгим баговінням, ніби волоссям, укритим скелям, і усміхаючись, граючись немов, гладить море їхнє волосся. Але рибалки краще знають море і не вірять йому.

— Не треба...

Тепер море колихається, а потім розколишеться воно, трісне одразу світле дзеркало вод, і гра перетвориться на щось грізне, тихий шепіт — на крики й галас, із зморшок попідіймаються

хвилі, вали, що почнуть ковтати човни й барки, як левіятан дрібну рибчину...

— Не треба!..

І босий дід, з розвіяною і сивою головою, без шапки, з поморщеним як у моря обличчям, але без його фальшиво-солодкої усмішки виходить з хатки, підходить до Саті й кладе йому руку на плече:

— Дивись!

І показує йому на маленьку чорну точку на краю неба, що тільки рибальське око може її запримітити.

— З цього виростає хмара...

— Я буду дома раніше—одповідає Сатя: одну рибу хочу я піймати.

І поважнішим стає обличча старого сусіди.

— В тебе жінка й діти, Сатіє!

— І Бог на небі!—повідіає Сатя з надією. Він іде нині виповнити Його заповіт. Він одштовхує човен і вскакує в нього.

І легко, як пірїнка носитья Сатін човен по морю. І море колихав його, солодко, воркочучи так ласкаво й пестливо, оперізує і оточає його своїми перлами. А старий рибалка стоїть на березі й шепоче:

— Санта Марія, Санта Марія!

.....

Легко літав човен Саті по морю—зручно

закидує Сатя свою сіть, і тяжкою, все тяжкою стає сіть. І всіма своїми силами ледве-ледве втягає він її в човен, але знаходить—баговіння, морські зорі, і ні одної риби.

Старий рибалка на березі давно вже згубив його з ока. Сатя вже третій, четвертий раз втягає сіть: не легко її витягти, різні морські рослини позапліталися в кожне її очко—і ні одної риби.

А море колихається і розколихується все дужче... На небо впливло сонце, але вохке його світло,—заплакане сонце. А чорна точка на крайнебі простяглася тим часом по-під сонцем, як жовта змія, стає все темнішою й темнішою і посувається до сонця.

Вже й полудне стало, а Сатя все| пливе та й пливе, все пробує й пробує своє щастя...

— Господь — думає він — не хоче, щоб я цього року довершив його заповіт. Треба плисти назад!

І сумно стає йому на серці. Він, либонь, со-грішив перед Богом, і Господь сей рік не хоче споглянути на його жертву. І він міцно бере в руку весло і хоче вже повернути свого човна назад. Але тієї ж хвилини щось бризнуло йому в лице. Сатя озирається і бачить, як велика золота риба викидається, граючи по морю, й ударяє хвостом по воді.

зяттям, січе, немов пруттям шмагає, і все більше дражнить море. А море шумить і гуде, ніби тисячі басів грають в його череві, сотні барабанів—в його хвилях.

— Додому! додому!—стукає Сатіне серце. І він збирає сіті в човен, все міцніше береться за весло і працює з усієї сили; жили на його руках от-от полопаються од напруження. Як порожній оріх, літає човен, вгору і вниз, по хвилях. Зчорніло небо,—сердито темне, поламає море. А він все працює веслом: — додому, додому!

Нараз він бачить: щось підпливає до нього збоку. Людське тіло пливе, утоплениця, це — жінка: поперед неї пливе волосся, чорне волосся—у його жінки таке волосся... З-під волосся показуються білі руки—у його жінки такі руки... І голос лунає: „Рятуй!“—його жінки голос, матері його дітей... Вона, видно, попливла за ним на другому човні. Вона потопає, вона кличе на поміч... І він бере праворуч, править до тіла, але море не пускає. Хвили підіймаються між ними, буря реве і виє, але й серед бурі він чує її голос:

— Поможи, поможи! Сате, поможи!

І він напружує останні сили, щоб доплисти. І от він уже недалечко од білої плями. Во-

лосся вже не видко, тільки намокла, напівпо-топлена сукня.. Веслом можна дістати... Але раптом між ним і його жінкою наростає вал, одпихав її в один бік, а човен—у другий...

— Привид!—думає Сатя, згадуючи, що те саме було й з золотою рибою. І неохоче кидає він погляд до берега і бачить, що вже засвітилися вікна в рибальських хатах!

— Судний день! Йом-Кипур!—згадує Сатя і враз пускає весло з рук.

— Роби зо мною—кричить він до неба вгору—що хочеш! А я в Судний день гребти не буду!

А вітер рве; хвилі кидають човен в безодні; і Сатя, як пустив весло з рук, так і сидить, спокійний і широко розплющеними очима дивиться то на замкнене небо—вгору, то на кипляче, спінене море—вниз.

— Роби зо мною, Господи, що хочеш! Да буде воля Твоя!

Нараз згадав він мотив хору, підтримуваний органом і починає наспівувати цей мотив.

Німа душа, одну тільки мову має він, щоб говорити з Богом—і він співає.

Небо стає все чорніше й чорніше, хвилі підіймаються все вище й вище, що-раз гостріше дме вітер... Човен кидає то вгору, то вниз з го-

ри, одна хвиля перекидає його другій... Одна вириває і геть односить весло; друга набігає ззаду і з роззявленою пащою женеться за човном... Вітер виє, як тисячі вовків, і до цього гуку вливає Сатя мотив молитви: „Хто упокоїться і хто призначений на блукання“... як хор, підтримуваний органом.

Хвиля бе в човен. Сатя хоче вмерти, співаючи.—Перекинувся човен...

Але смерть йому ще не судилася...

Дві білі постаті, немов виткані з туману ідуть, босі, побравшись за руки з розпущеним волоссям і осяйними очима по морю. І ледве човен Сатін перекинувся, підходять вони, підіймають його, беруть його між себе і ведуть по-під руки і ступають з ним по хвилях, немов по купях та грядках і так ведуть його по-під руки серед вітру й гуку. Він дивиться і хоче говорити, щось спитати хоче він, але вони говорять йому:

— Співай краще, Сатіє, співай! Твій спів переможе гнів моря!

.....

Вони йдуть з ним, і Сатя чує, як човен його пливе в-слід за ними. Він обертається: човен і сіть, а в сіті загорнена золота риба.

І коли вони довели його до берега і вдіпу-

„ГАРАЗД!“

Ви питаєте, чиїми заслугами сталося те, що я зостався євреєм?

— Тільки своїми і вже ніяк не заслугами предків. Я був тоді шестилітнім хлопчиком, мій батько—орендатором під Вільною, — так собі простий єврей. І коли я зостався євреєм, то маю за це дякувати „Діду з Шполи“.

— Ви дивуєтесь, як я міг знати тоді „Діда з Шполи“?

— Але ж Дід із Шполи ще не був тоді Дідом із Шполи. Молодою ще людиною він тоді був, і саме переходив тоді велику пробу блукань. Мандрував з старечою братівю довгий час од одного кагалу до другого, з одного заїзду до другого—жебрак, як усі жебраки, обідраний, обтріпаний, як усі інші. А що там всередині на серці діється—а ну довідайся!

Та й коли він перейшов ту пробу, йому все ще не настала пора об'явитись. А тому прийшов він до віленських рабинів, дістав собі дозвіл на різництво і став за різника по селах. І от не блукав вже він по світу, живе собі в околиці

Вільни. Але „міснагіди“ мають нюх: так вони щось відчули в ньому. Починають вони його переслідувать, вигадувать на нього, виказувати на нього суддям—хіба я знаю?—буцім-то переступає всі заповіти Тори. На що тільки не годні міснагіди! Як сказано, було мені тоді років шість. Він заходив инколи і до нас—зарізати вівцю або й так переночувати. І я дуже полюбив його. Та й кого другого, крім батька та матері, міг я полюбити? Мій учитель,—то була людина запальна, сердита, душогуб та й годі, а цей—добра, щира душа, одним поглядом живо-творив він людей. А брехливі чутки тим часом своє зробили, йому заборонили різати. Видно мій учитель так само був причетний до тих переслідувань, бо його одразу ж оповістили про те. Ледве різник зайшов до хати, мій учитель як не крикне:—„Віроотступник! Проклятий! Геть звідси!“,—ухопив його за комір і викинув геть з хати. Мене різнуло по серцю, ніби-то ножем якимсь. Але учителя я боявся як смерти; і тільки тоді, як він замислився, вибрався я з дому та й побіг наздоганяти різника по шляху. Той шлях недалечко од нашого дому завертав до лісу, що йшов вже до самої Вільни. Що я хотів, не знаю, але щось гонило мене до бідного різника. Я хотів хоч попрощатися з ним, хоча б ще раз поглянути в його добрі, щирі очі.

Але біжу я й біжу, бю ноги об придорож-
не каміння. І нікого не бачу перед очима. Тоді
я беру праворуч, глибше в ліс, думаю відпо-
чити хоч трохи на мякенькій лісовій землі. Зо-
всім зібрався вже сісти, як чую голос, здається,
його голос. З самої середини лісу—його напів-
співучий голос. Іду потихеньку я на той голос.
І бачу його здалеку: стоїть він і читає щось,
молиться. Прислухаюсь: читає він „Пісню пісень“.
Приглядаюсь пильніше і бачу, що те дерево
під яким стоїть він та читає, неподібне до ин-
ших дерев. Всі дерева ще голі й безлисті, а це,
зеленіє й цвіте і сяє як сонце, і простягає своє
розквітле віття в різника над головою, ніби яку
шату. І зграї пташок, стрибаючи по гіллях, під-
співують його „Пісні пісень“. І стою я, враже-
ний, переляканий з широко розплющеними очи-
ма, розкритим ротом і не рухаюсь з місця.

Кінчає він свою „Пісню пісень“, і потухає
дерево, щезають пташки. І обертається він до
мене й говорить так широко, од серця:

— Слухай-но, Юделе! (Юделе—це мені так
на ймення). Маю про щось тебе просити!

— О, прошу!—одповідаю я з радістю. І ду-
маю собі: напевне, він захоче, щоб я приніс
йому їсти. І я вже мрію, як я побіжу і викорис-
таю материні запаси для суботи.

А він і каже:

— Слухай-но: що ти бачив, нехай усе зостанеться при тобі.

Згасла моя радість, але я поважно й широко сердно обіцяю мовчати.

— Ось послухай, Юделе. Ти підеш—каже він—в довгу, дуже довгу і далеку путь.

Дивуюся я: і звідки там візьметься в мене далека путь? А він і каже:

— Науку учителєву вибють тобі з голови, батька й матір ти забудеш—гляди ж зостанься при своєму найменню! Юделе тебе звати—юдеєм—то й зостанься ж юдеєм!

Злякався, але з самого серця виривається:

— Зостанусь! Щоб я такий живий був!

А на думці в мене своє:

— Ну, а їсти ж ви хочете?

Але не встиг я кінчити, як він щез мені з очей...

А на другий тиждень нашу хату оточили і мене одвели в кантоністи.

.....

І минув час, і я, справді, все призабув...
Все мені вибили з голови.

В глибині Росії служив я, серед снігів і страшних морозів. Єврея і в очі не бачив. Може, там тайкома і жили євреї, але я про них не

знав. Про суботи і свята, про пости—я не знав, все призабув я. А проте віри свої не зрадив!

І що більше я забував, то дужче було в мене бажання позбутися мук і терпіння—разом всьому край покласти. Та тільки недобра ця думка спадала мені в голову. Він виразно став перед моїми очима, і я виразно чув його голос:—„Зостанься при найменню твоїм. Будь євреєм!“

Що це не привид, я знав напевно. Я бачив його що-раз старішим і старішим. Борода й пейси все більші, обличчя—все блідіше. Тільки очі давні, ті самі добрі, щирі очі й голос той самий, так ніби скрипка грає...

Одного разу сікли мене; так він стояв коло мене, обтирав холодний піт з мого чола, і по обличчю гладив мене і стиха говорив мені:— „Не кричи! Це варто перетерпіть. Зоставайся євреєм!“ І я витримав без жадного звуку, без жадного стогону,—так ніби не мене бито.

*****

Одного разу, вже останній рік служби, довелось мені ставати на варті, коло цейхгауза, за містом. Було над вечір. Мело. Вітер підхоплював цілі гори снігу, розбивав їх на голки, розпорошував на куряву; і снігова курява і снігові голки носилися в повітрі, били й кололи обличчя. Ні очей не розплющиш, ні дихання не пе-

реведеш. Раптом почув я: ніби то люде про-
ходять десь недалеко, і хтось говорить по
єврейськи: — „Сьогодні перша пейзахова вечеря!“
Чи то був небесний голос, а чи то й, справді,
люде проходили, — я не знаю й досі. Але ці
слова впали мені до серця, як оливо. Ледве
дійшов я до цейнгауза та став ходити взад і
вперед, огорнула мене якась чужа туга, такий
смуток, що й пером не списати. І хочеться мені
прочитати пейзахову молитву, а я хоч би слово
пригадав. І почуваю, що десь глибоко-глибоко
в моєму серці лежить вона, ця молитва (колись
я знав її на память!), і здається мені, що коли б
мені згадати одно тільки слово, одно-єдине
слово згадати б, — то і всі інші виявляться, по-
тягнуться з мене, як ключ заспаних птахів з-під
снігу. Але я ніяк не можу здумати першого
слова. — „Владарю небесний! — озвався я з гли-
бини серця — одно слово, одно тільки слово!“
І молитва моя пролунала видно в добрий час.
Мені пригадалося; — „Рабами були ми“ — так ніби
з неба кинули мені ці слова. І я виповнився ра-
дощів. Почуваю, що радощі затопили мене, що
вона виливається з мене, ця радість, промінем
бе від мене, з мого серця. Ходжу я взад і впе-
ред, з рушницею на плечах, читаю й співаю бі-
лому, запорошеному снігом, снами повитому
світові — пейзахову молитву... І молитва ллється

з моїх грудей, ллється і тягнеться, як золота нитка, як низка перлів... Ах, ви цього й зрозуміть не можете, ви й уявити цього не годні... Для цього раніш треба було б вас туди послати!

А вітер тим часом упав, хуртовина ущухла, і з'явилось ясне, искряве небо,—білий, брилянтами осяяний світ... Тихо навкруги, далина—без краю і без краю—білість! Тиха, мирна, люба, безмежно далека білість! А по-над тихою без міри далекою білістю показується раптом щось іще біліше, ще світліше, ще яскравіше. І воно йде, наближається з тої неокраєної даліни... В білому убранні й молитовному накритті. Накриття на плечах, над накриттям спереду тремтить довга срібна борода, вище—двоє променистих очей, над ними полум'яний вінець; обшивка того накриття—з срібними й золотими узорами. І от воно все більше, все ближче... І проходить повз мене, і як порівнюється зо мною, говорить:

— Гарзд!

Як скрипка заграла!... І щезло.

Але ті самі очі і голос той самий...

*****

Вертаючись до дому, я проходив повз Шполу. І я завітав до „Старого“.

Я його пізнав, він пізнав мене...

СКАРБ.

Спати в місяці червні в одній кімнатці, в чотирі аршини на квадрат, з жінкою і вісімкою дітей—втіха невелика, навіть на передодні суботи. І Шмерель-дроворуб справді таки й прокинувся опівночі од тяжкої млості й задухи. Нашвидку помив руки, накинув на себе халат і босоніж вийшов з сухого пекла. Виходить він на вулицю—тихо, всі віконниці зачинені, а над сонним містечком розгортається високе, тихе, зоряне небо. Здається йому, що тепер він віч на віч з Господом Богом—да благословиться Його ім'я!—і говорить він, обернувшись до неба: „Ну, Господи, ниньки настав час, щоб ти вчув мене і благословив скарбом від скарбів Твоїх“. Ледве проказав ці слова, коли гляне: біжить поперед нього огник, прямує геть із містечка. Зрозумів він, що це воно й єсть. Хоче він побігти слідком, але згадує, що сьогодні субота і бігти не можна—пішов потихеньку. І як він пішов помалу, так помалу починає іти й огник, віддалення між ним і огником не збільшується та й не зменшується. Отако іде він... Коли не коли в

Його серці озивається:—„Ей, Шмерель, не будь дурний, скинь халата, підскоч та й накрій огничок“. Але Шмерель знає, що це спокусник говорить в його душі. Халатика він скинув, він ніби ладен накрити огничок, а сам на зло починає йти ще повільніше і з задоволенням помічає, що як він зменшив кроки, то й огник так само іде ще повільніше.

От іде він так за огником, йде та й іде; виходить помалу з містечка. Дорога вється змією серед полів і левад. А огник все на тому ж віддаленні, не далі і не ближче. Хай би Шмерель і кинув свого халата огника він не накрив. А тим часом в голові його заходили думки: „Ех, як би піймати йому цей скарб,—не довелося б тоді на старости літ дрова рубати:“ у нього й сили тієї, що давніше, немає. Купив би він жінці місце в жіночому відділі синагоги, щоб вона не турбувалася по суботах та святах: не говорила б, що нема їй де приткнутися; на Новий рік та в Судний день у неї, в бідолахи, ноги вгинаються: діти всі сили з неї вибрали. Він би їй і нову сукню б справив, дві низки перлів купив би... Дітей найкращим меламдам в науку віддав би; для старшої дочки жениха наглядів би. А то тягне, бідна, за матіррю кошики з ягодами, ніколи й волосся їй причесати; а коси в неї довгі-довгі, і очі, як у сарни...

— Добре діло було б скарб піймати!

— Знову Спокусник—думав він: коли не судилося, то й не треба!— В будень, то він знав би, що йому робити. А коли його Янкель був тут, він би не втримався... Ех, теперішні діти! Та й менший не кращий: з учителя сміється. Учитель хоче вдарити, а він його за бороду. А в кого то є час, щоб доглянути за ними? Цілий день—рубай та пиляй!..

Зітхав Шмерель, а сам іде він далі й далі. Коли не коли підводить очі на небо:—„Владико Небесний! Кого бажавш випробувать? Шмереля-дроворуба? Хочеш дати, то давай!“ І здається йому, що скарб пішов ще повільніше. Але на ту ж хвилинку він почув: забрехали собаки. Пізнає він ту гавкотню: це з Високого,—перше село за містом. І він уже бачить, як захиталися в холоднуватому передранішньому повітрі білі плями—селянські хати Високого. І тут одразу ж згадує, що він мабуть дійшов уже до межі суботнього ходіння. І він спиняється.

— Так! Тут уже край... думав він і каже, сам не знав кому: „Ти мене з пуття не зведеш! Се діло не Боже! Бог з людей глузувати не буде. Це діло нечистого!“ Шмерель навіть трохи сердитий на нечистого і повертає назад до містечка: іде прудко-прудко; думав про себе: „Дома то й не згадаю про це... По-перше, вони не

повірять... А як і повірять, то будуть сміятися з мене... Та й по що мені хвалитись. Сотворитель знає, то й доволі з мене. А жінка чого доброго, ще стане й сердитись. Хиба я знаю? А діти—так ті напевно: голі й босі, бідолахи... На що ж маю доводити їх до гріха, щоб батька не шанували?

Ні! Він і слова не скаже. Він навіть Господеві ніколи про це нагадувать не стане.

Коли він зробив щось доброго — Господь і сам пам'ятатиме...

І нараз він відчуває якийсь чудний, ясний спокій; по всьому тілу розливається тиха радість. Гроші все таки не більше, як порох і тлінь! Багатство може навіть з праведної путі звести. І йому хочеться дякувати Богові, що не довів його до спокуси. Йому хочеться заспівати... „Царю небесний!“—Згадує він пісню молодих літ. Але йому соромно стає перед собою і він уриває... Хочеться йому згадати якийсь спів, щось синагогальне... але раптом він помічає, як огничок, що його полишив він ззаду, знову опинився попереду і йде перед ним, йде поволі — до міста, до міста! І віддалення між ним і огником знову не збільшується і не зменшується: ніби огник і він, обидва проходять, так трошки, ради суботи. І він зтиха радіє і сте-

жить за огником. Небо блідне, зорі примеркають і гаснуть, на сході червонів, так ніби вузенька червона річка розлилась вздовж неба. А огник все йде до міста, вийшов вже на його вулицю. От уже його хата. Двері його хати одчинені; він мабуть так і забув причинити їх. І от: огник заходить до його хати! До нього в хату заходить огник, він іде за ним і бачить, як огник залізає під ліжко. А навколо всі сплять. Стиха підходить він до ліжка, нагинається і бачить, як огник крутиться під ліжком, немов дзига, на одному місці.

Бере він халата, кидає під ліжко і накриває огник... Ніхто не чує. А тим часом вдирається вже до хати крізь щілини золотий, вранішній промінь.

Присів він на ліжку і дав обітницю, що він весь суботній день нікому ні слова не скаже, ні півслова, а то ще люде согрішать проти святої суботи. Вона, жінка, чого доброго не втримається, а вони, синки, то вже напевне—ні! Зараз схотять перелічити, щоб цей же мент довідатись скільки. І зразу ж вийде таємниця з хати і в школі, і по молитовні, і по всіх вулицях почнуться балачки про його багатство, про щастя, про долю. І ніхто не стане молитися, ніхто не помив рук перед стравою, не помолиться після страви, як слід. І він ще наведе на гріх свою

сімю і півмістечка. Ні, він і звука не видасть...
І він витягується на ліжку, і ладиться до сну.

І надгородив його Господь: коли після останньої молитви в суботу нагнувся він під ліжку і підняв халата, там лежав мішок з тисячами тисяч червінців — і не порахувати: велике ліжко було!

І він став таки багатцем з багатіїв. І в достатку прожив свої дні.

Тільки жінка бувало — серед достатків — до-рікає йому:

— Господи! і як то чоловік має таке серце, як камінь: цілий літній день перемовчати, ні слова не сказати, навіть рідній жінці, ні єдиного слова!.. А я тоді — згадує вона — при вечірній молитві: „Боже Аврама!“ так наплакалась, так наплакалась... Ані шеляга не було в хаті...

А він заспокоює її з усмішкою:

— Хто знає? Може як раз по твоїй молитві — „Боже Аврама!“ все й скінчилося так добре.

СІМ ДОБРИХ ЛІТ.

От історія, що сталася в Турбині.

Жив колись в Турбині носильщик, на ймення Товій. І був він дуже бідний: Одного разу, в четвер стоїть він на базарі підіткнувши поли під мотузку і виглядає, звідки прийде йому поміч—чи не буде йому заробітку для святої суботи. А крамниці, як на те, стоять порожні. Ніхто не входить, ніхто й не виходить. Не видно покупців, щоб довелось їм однести що-небудь. Підводить бідолаха очі на небо з молитвою, щоб не мати йому, боронь Боже, сумної суботи та щоб жінці його Сарі та й діткам його не довелось голодувати ради свята...

І коли він так молиться, чує він як хтось потягнув його ззаду за полу. Озирнувся він і бачить перед собою німчика в мисливському убранні, з пером на капелюсі, з зеленою оторочкою на куртці. І говорить йому німець:

— Слухай, Товію, суджено тобі сім добрих літ, сім літ щастя, гаразду і великого грошового скарбу. Але від тебе залежить, коли ти

хочеш цих семи літ достатку. Хочеш—тобі ще сьогодні засяє твоє щастя і перше, ніж сонце, що зараз у тебе над головою, зайде, ти зможеш купити весь Турбин з усією його околицею. Але скінчаться сім літ і ти знову станеш таким бідарем, як був. А хочеш, — то ці добрі благословенні часи настануть лиш на прикінці твого життя, і ти підеш з цього світу найбільшим багатирем.

Був же-ж то, як виявилось потім, пророк Ілія, що взяв на себе, як звичайно, образ чужоземця. Але Товій думав проте, що це звичайний собі чарівник, і одповів йому:

— Любий мій німче, дай мені спокій! Я, не тобі кажучи, дуже бідний і нема чим мені справити суботи, та й нема в мене чим заплатити за твою працю і твої поради.

Коли ж німець не одійшов, а повторив свої слова раз, і вдруге, і втретє, Товієві запали ті слова в голову, і одповідає він йому:

— Знаєш, любий німче, коли ти справді турбуєшся про мене, а не глузуєш тільки над моєю бідністю, коли ти справді ждеш моєї згоди, так я тобі скажу от-що:

— Маю я звичай про всяку справу, що маю робити, порадитись перше з жінкою моєю Саурою, і без її я не можу дати тобі певної відповіді.

І каже німець, що це добре діло—радитися з жінкою і каже йому піти й переговорити з нею, а він, німець, буде стоять на сім місці і ждати відповіді.

Товій ще раз озирається на всі боки: заробітку не видно. Думає він, що він може тут втратити. Піде він додому і попитає. Випустив він поли та й пішов аж за місто, де жив за малим не коло самого поля, в убогій землянці...

Сара, побачивши його крізь одчинені двері (діло було влітку), вибігла до нього назустріч з великою радістю: вона думала, що Товій приніс почин на суботу.

Але він каже їй:

— Ні, Сара, Господь—нехай благословиться Його наймення—ще не послав мені заробітку.

— Але до мене з'явився якийсь німець.

І він переказує Сарі: так і так,—прийшов до мене німець і каже, що суджено їм сім літ достатку і од нього залежить, коли ці добрі роки мають наступити: зараз чи перед смертю. І от він питає її: коли.

Сара, не довго думавши, каже:

— Іди ж, дружино моя, і скажи німцеві, що ти хочеш семи літ достатку зараз.

— Чому, Сара?—питає здивований Товій.— Після семи літ ми ж знов збідніємо, а тому, хто обіднів, гірше жити, ніж звичайному бідареві.

— Не турбуйся, друже мій, про майбутнє. Покіль-що бери, що дають. Говори: „Благословен Господь що-дня“. До того ж треба платити за дітей учителю: їх прогнали з школи і тепер вони бють байдики, граються на піску.

Цих слів було доволі, щоб Товій побіг до німця з твердою постановою просити, щоб сім добрих літ почалися негайно.

І говорить йому німець:

— Подумай-но, Товію, тепер ти здоровий і дужий і можеш заробити, коли більше, коли менше... Але що буде, коли ти постарієш, збіднієш і не стане в тебе такої снаги для праці?..

Одповідає йому Товія:

— Слухай, німче! Жінка моя Сара хоче зараз. По-перше, говорить вона: „Благословенний Господь що-денно“ і тому нема чого дбати про грядущий день; а по-друге, дітей вигнано з школи.

— Коли так,—каже йому німчик—то йди до дому. І перше, ніж ти дійдеш до хати,—розбагатієш!

Хочеться йому спитати, що саме буде, як сім років скінчаться, але німець тим часом щез.

Іде він, Товія, до дому. А жив він, як уже сказано, за містом, мало не на самому полі. Підходить до хати, коли глянув: діти граються за хатою в пісочку.

Підходить він і бачить, що вони ~~зостаються~~ в ямки не пісок, а чисте золото, справжн ~~ч~~ червон не золото... Ясно, що ні про що вже не треба думати: почалися щасливі дні, сім літ достатку.

*****

Але час летить, як стріла з луку, і сім літ скоро проходять. І з'являється німчик об'явити Товію, що сім літ скінчилися, і сьогодні ввечері увійде золото в землю: і те золото, що в хаті, і навіть те, що він міг приховати в людей.

І застає він Товію як і перше на базарі. Стоїть він, як сім літ тому, і так само поли під мотузкою. — дожидає заробітку. І каже йому німчик: „Слухай, Товію, сім літ минулося“...

Одповідає йому Товій: „Іди й скажи про це жінці моїй Сарі, бо всі скарби всі ці роки були в неї на руках“.

Ідуть вони вдвох на місто і приходять до тієї самої землянки на полі і застають Сару перед дверима. Одягнена вона так само убого, як сім літ тому, але обличчя її тепер усміхається.

І говорить їй німчик тими ж словами, що сім добрих літ минулося.

Одповідає йому вона, що сім літ для них ще й не починалися, що вони ніколи не вважали цього золота своїм. Бо що людина заробить своїми руками, те і є — її, а таке багатство, що дістається без поту й мозолів є тільки дар, що

Господь оддав їм на сховок. Вона з цього золота брала й тратила тільки на навчання своїх дітей.

Наука та і закон той—Господні. То й не гріх платити Господніми грішми. Коли ж Господь знайшов тепер кращого доглядача до свого золота, то—що ж: нехай візьме його і передасть іншому.

Ілія-пророк прослухав те і шез. Він передав її відповідь небесному суду, і небесний суд порішив, що кращого доглядача немає. І сім літ достатку не кінчалися до самої смерти Товія і його жінки Сари.

„А МОЖЕ І ЩЕ ВИЩЕ!“

Хасидське оповідання.

І Ребе з Немирова, під час „Слихос“ *), кожного ранку щезав, пропадав.

Його не видно було ні в синагозі, ні в обох молитовних домах, ні в приватних молитовнях; а дома то вже напевно не було його. Дім стояв одчинений; хто хотів, заходив і виходив. Красти в ребе не крали, хоча в домі живої душі не зоставалось.

Де ж міг бути Ребе?

А де ж йому бути? Напевно, на небі?—Мало хиба клопот у Ребе перед страшними днями?! Євреям—нівроку їм—треба й заробітку, й спокою, й здоровля й догідного шлюбу для дітей; хотять вони бути добрими й побожними. А гріхи великі, і Діявол тисячою своїх очей дивиться від одного краю світу й до другого; він бачить, і докладає, і виказує... І—хто ж допоможе, як не Ребе?

Так думав люд.

---

*) За кілька день до осінніх свят: Новий рік, Судний день („Страшні дні“)—євреї ходять щодня удосвіта читати в синагозі молитви „Слихос“ (Прощення). *Перек.*

Але раз прибув до Немирова литвак. Так от він сміється! Та ж ви знаєте литваків: душеспасення книжок вони не поважають, за те набивають собі голову Талмудом і коментаторами. Так литвак достоменно доводить з Талмуду—очі вам коле!—що навіть Мойсей-пророк—доводить він—не міг за життя піднятися на небо, а тримався на десять ступнів по-під небом! Ану-посперичайся з литваком!

— Куди ж дівається Ребе?

— Хиба то мов діло?—одповідає він, але тут же (на що тільки не здібний литвак!) він постановляє дізнатися правди.

*****

І того ж таки вечора, одразу ж по вечірній молитві, прокрадається литвак в кімнату до Ребе, укладається в Ребе під ліжком і лежить. Він повинен переждати всю ніч і бачити, куди щезає Ребе і що він робить підчас „Слихос“.

Другий може здрімнувся і проспав би, але литвак дасть собі раду: читає він собі з пам'яті цілий Трактат із Талмуда! Не памятаю вже який саме.

Вдосвіта чує він, як стукають до „Слихос“: Ребе вже давно не спить.

Литвак вже з годину чує, як він зітхає.

Хто чув, як зітхає Ребе з Немирова, той знає, скільки туги за весь люд Ізраельський,

скільки горя було в кожному зітханню. Душа розривалася, чуючи ці зітхання! Але ж у литвака серце залізне. Прислухається він і лежить собі, як лежав! Ребе лежить так само: Ребе—хай подасть йому Господь віку!—на ліжку, литвак під ліжком.

*****

І от чує литвак, як ліжка у всьому домі починають рипіти... як зіскакують з ліжок, як наскоро шепочуть молитви, обполіскують руки, як рипаються двері. Потім всі виходять з дому, знов стає тихо й темно. Тільки через віконниці продирається трохи місяшного світа.

Пізніше литвак признавався, що коли він zostався на самоті з Ребе, страх охопив його: холодний піт виступив на чолі, корінці його пейсів, немов голки, кололи йому скроні.

Та й те сказати!—на самоті з Ребе, під час „Слихос“, вдосвіта, один в домі!..

Але литвак упертий: тремтить він як риба в воді, а проте лежить.

*****

Нарешті Ребе—хай подасть йому Господь віку!—встає. Умиває руки, читає молитву—все, як належить кожному євреєві... Потім іде до одержної шафи і витягає тлумачок... З'являється селянська одежа: полотняні штани, великі чоботи,

свита, велика бараняча шапка, пояс набитий мідяними цвяшками.

Ребе все це одягає на себе, із кешені виглядає кінець мотузки, мужицької мотузки.

Ребе виходить; литвак за ним!

По дорозі Ребе заходить до кухні, витягає з-під лави сокиру, стромляє її за пояс і виходить з дому.

Литвак тремтить, але не одстає від нього.

*****

Тихий побожний страх витає над темними улицями: часом прорвуться вигуки „Слихос“ з якоїсь приватної молитовні, або болюче зітхання—з якогось вікна. Ребе тримається по-під тинню, в тіні од домів. Між домом і домом він впливає,—а литвак за ним.

І чує литвак, як биття його серця зливається з тяжкими кроками Ребе, але йде далі і разом з Ребе виходить з міста.

*****

За городом стоїть лісок.

Ребе—хай подасть йому Господь віку—іде до лісу. Робить кроків тридцять-сорок і спинається перед деревцем. І литвак стоїть здивований, приголомшений: Йому видно, як Ребе виймає з-за пояса сокиру і врубає її в дерево.

Видко йому як Ребе рубає й рубає. Чутно

Йому, як дерево стогне й зітхає. І от деревце падає. І Ребе розрубув його пополам, розколює на тонкі поліна, складає дрова, обв'язує їх мотузкою з кишені, і навалює собі на спину. Встромляє знову сокиру за пояс, виходить з лісу і прямує до міста.

В однім заулочку він спиняється коло однієї напіврозваленої хатини і стукає в вікно.

— Хто там?—питає переляканий голос з середини.

Литвак пізнає голос єврейки, хворої єврейки...

— Я—одповідає Ребе по-мужицьки.

— Хто я?—знову питається голос з хати.

І Ребе знову одповідає по-українськи:

— Василь.

— Що за Василь? І чого ти хочеш, Василю?

— Дрова—каже уданий Василь—маю для продажі. Дуже дешево!.. За пів-ціни дрова.

І не чекаючи відповіді, він заходить до хати.

*****

Литвак теж забірається до хати. І в сірому світлі досвітньої години бачить він убогу хатину, старе побите начиння... На ліжку лежить хвора жінка, замотана в ганчірря.

І говорить вона гірко:

— Купить? А за що купить? Звідки в мене бідної вдови, гроші?

— Я дам тобі на борг—одповідає уданий Василь. Всього шість грошів.

— А де я візьму оддати?—стогне нещасна жінка.

— Дурна ти жінка—докоряє їй Ребе. Глянь, ти от хвора, бідна жінка, і я тобі довіряю. Я певен, що ти віддаси. А ти,—в тебе такий могутній, великий Бог, і ти не довіряєш йому. І навіть надії на якісь нужденні шість грошів за оберемок дров не покладаєш ти на нього.

— А хто затопить мені?—стогне удова.—Хиба в мене є сила підвестись? А син мій зостався на роботі.

— Я тобі й затоплю,—говорить Ребе.

І вкладаючи дрова до груби, Ребе, зітхаючи, читав перший уривок „Слихос“.

І коли підпалив він, і дрова весело розгорілись, він читав вже трохи веселіше другий уривок „Слихос“.

Третій уривок читав він, коли в грубі вигоріло, і він причинив дверцята.

Литвак, що все те бачив, став відтоді немирівським хасидом.

І пізніш, коли хтось з хасидів оповідав, що під час „Слихос“ Ребе з Немирова зноситься кожного ранку на небо,—литвак вже більш не сміявся, а тільки додав потихеньку:

— А може, і ще вище!

З М І С Т.

	стор.
Три дарунки	5
Вважай Ізраїлю	23
Дива на морі	45
Гаразд	59
Скарб	69
Сім добрих літ	77
„А може і ще вище“	85

*****